

SPOLOČNÝ PROJEKT DVOCH NÁRODOV ALEBO PODOBNOSTI A ROZDIELY V PROCESSE A VÝSLEDKOVÝCH VÝSKUMU ZAMERANÉHO NA RIZIKOVÉ SPRÁVANIE A OSOBNOSTNÉ RYSY DOSPIEVAJÚCICH NA SLOVENSKU A V ČESKEJ REPUBLIKE

A JOINT PROJECT OF TWO COUNTRIES OR THE SIMILARITIES AND THE DIFFERENCES IN THE PROCESS AND IN THE RESULTS OF THE RESEARCH FOCUSED ON RISK BEHAVIOR AND PERSONALITY TRAITS OF ADOLESCENTS IN SLOVAKIA AND IN THE CZECH REPUBLIC

Michal ČEREŠNÍK, Martin DOLEJŠ

Katedra psychologie FF UP v Olomouci, Česká republika, martin.dolejs@upol.cz

Katedra pedagogickej a školskej psychológie PF UKF v Nitre, Slovenská republika, mceresnik@ukf.sk

Abstrakt: Príspevok prináša informácie o výsledkoch z rozsiahleho dotazníkového výskumu, ktorý bol realizovaný v dvoch európskych krajinách – Českej republike a na Slovensku. Výskumný tím administroval testovú batériu obsahujúcu päť psychodiagnostických nástrojov (SPAS, VRSA, ŠORA, RŠS, BDAQ) niekoľkým tisícom žiakov a žiačok (ČR 4,2 tisíc; SR 1,7 tisíc). Dospievajúci navštevovali základné školy a viacročné gymnáziá (priemerný vek v ČR 13,00 roku; SR 12,45 roku). V príspevku sú prezentované nielen výsledky získané v jednotlivých štátoch, ale aj detailné porovnanie výsledkov medzi týmito štátmi. Medzi základné výsledky tohto výskumného projektu patria zistenia, že slovenská a česká dospievajúca populácia vo veku 10 až 15 rokov sa odlišujú v (1) osobnostných rysoch (nádšenosť, rozvážnosť, úzkostlivosť, impulzivita, sebaúcta), (2) miere šikanovania, urážania, pitia alkoholických nápojov, (3) vo všetkých sledovaných premenných agresivity (verbálna agresia, fyzická agresia, hostilita, hnev). Naše zistenia sú v súlade so špecifikáciami vývinového obdobia dospievania, v ktorom nie je nezvyčajné, že ľudia produkujú rizikové správanie ako test sociálnych noriem alebo ako prostriedok upozornenia na seba, ale aj s výsledkami veľkých európskych štúdií (SAHA, ESPAD).

Abstract: The contribution provides information and results from an extensive survey which was realized in two European countries – Slovakia and the Czech Republic. The research team administered the test battery containing five psychodiagnostic methods (SPAS, VRSA, ŠORA, RŠS, and BDAQ). In research several thousands of pupils participated (CZ 4,2 thousand and SK 1,7 thousand) who attended elementary school and grammar school (the average age of Czech pupils was 13.00 years and Slovak pupils was 12.45 years). The results from each country will be presented but also detailed comparison of the results between these countries will be included. The main results of this research project are that the Slovak and Czech population in the age from 10 to 15 differ in (1) personality traits (passion, discretion, anxiety, impulsivity, self-esteem), (2) the extent of bullying, dishonouring, abuse of alcohol, (3) all measured variables of aggression (verbal aggression, physical aggression, hostility, anger). Our results are in accord with adolescence specification. It is an ontogenetic stage in which the people produce the risk behavior as a test of the social norms or as a mean of attention attraction and it is not unusual. The results are also in accord with results of the big European studies (SAHA, ESPAD).

Kľúčové slová: Dospievajúci; psychodiagnostické nástroje; žiak; rizikové správanie.

Keywords: Adolescents; psychodiagnostic method, pupil, risk behavior.

Úvod

Obdobie dospievania (adolescencia) má špecifické miesto v ľudskej ontogenéze. V relatívne krátkej dobe sa v ňom odohrajú významné zmeny, ktoré slúžia socializačným i individuálnym procesom, biologickým zmenám aj enkulturácii. Za mnohé zmeny budeme menovať napríklad synaptické prerezávanie (synaptic pruning) slúžiace posilňovaniu dôležitých mozgových prepojení, reaktivitu emočných centier vedúcich k zvyšovaniu impulzivitu, zvyšovanie produkcie kortizolu, ktorý ako stresový hormón znižuje osobnú pohodu (well-being), dlhodobý vývin orbitofrontálneho kortexu, ktorý pôsobí na vývin sebakontroly a sebadisciplíny, dôraz na atraktivitu a obľúbenosť ako kritické faktory interpersonálnych vzťahov a sebedomia, vystupňovanie pesimizmu ako dôsledok tendencie k introverzii a konfrontácie reálneho a želaného sveta. Veľa zmien a zatiaľ stále len sa rozvíjajúca sa schopnosť orientovať sa v nich môžu spôsobovať dospievajúcej osobnosti problémy, ktoré nemôžu byť riešené rýchlo a flexibilne. Preto práve v adolescentom veku identifikujeme zvýšený nárast nežiaduceho, resp. rizikového správania. Predpokladá sa, že až 50 % dospievajúcich sa aspoň raz v danom období správa rizikovo. R. Jessor, & S.L. Jessor (1977) označili tento fenomén ako syndróm rizikového správania a syndróm problémového správania, ktorý sa neskôr v odbornej literatúre udomácnil pod názvom syndróm rizikového správania v dospievaní SRS-D (risk-behavior syndrom – adolescence; RBS-A). Z pohľadu senzitivity a formativnosti tohto obdobia je teda otázka rizikového správania dospievajúcich stále aktuálnou a predstavuje výskumný problém tak z aspektu prevalečných hodnôt konkrétnych foriem rizikového správania, ako aj z aspektu depistáže, ktorá je predpokladom cielenej aplikácie preventívnych a korektívnych intervencií.

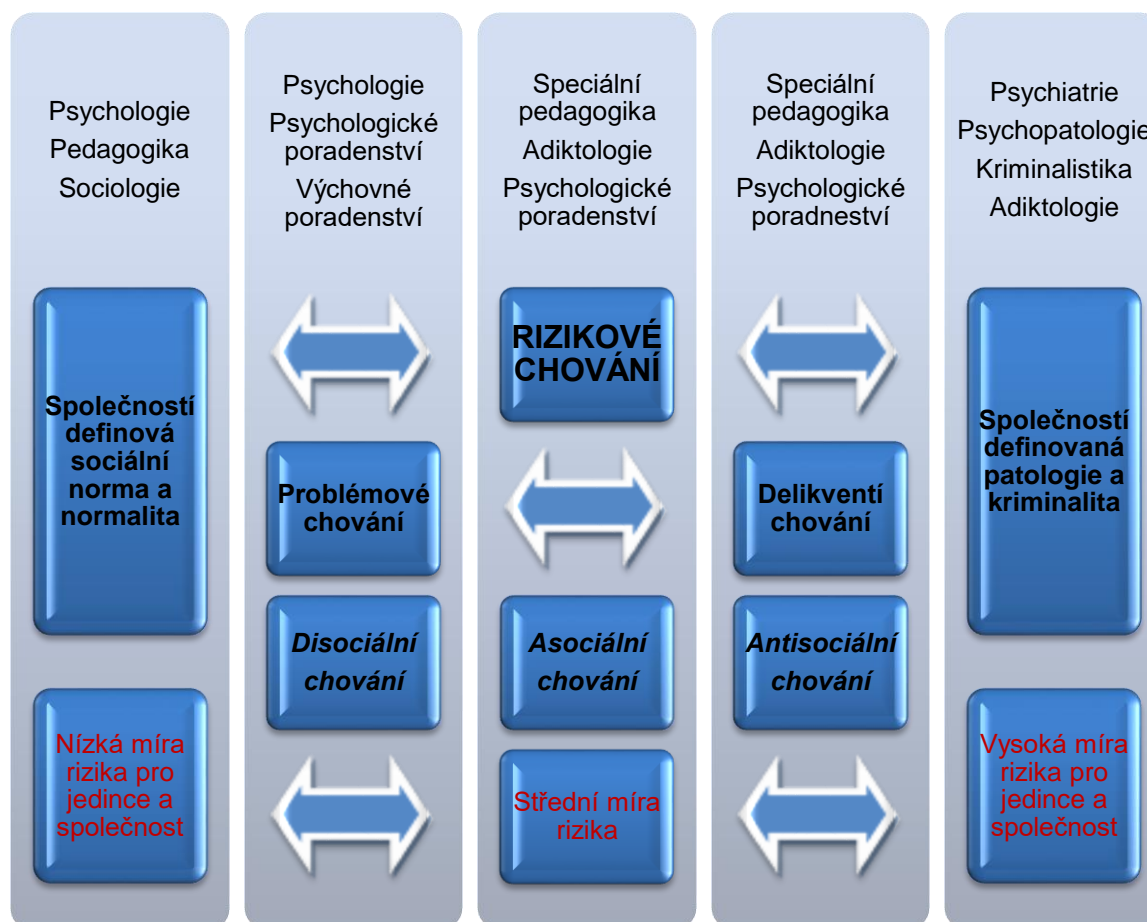
Teoretické ukotvenie výskumu

Predpokladáme, že viac ako 50% dospievajúcej populácie sa aspoň raz správa spôsobom, ktorý označujeme ako rizikový. Súčasná teória však považujú tento fenomén za nevyhnutnú súčasť tohto štádia. Dôkazom silnejšieho hlasu týchto názorov je ústup od termínu „sociálno-patologické javy“, ktorý jednoznačne evokuje negatívny náhľad na toto správanie a vnímanie jeho nevhodnosti. Zároveň však vieme, že skutočne rizikovo sa, podľa súčasných „klasifikačných tabuliek“, správa asi len 2% dospievajúcich. Rizikové správanie sa vo väčšej miere vyskytuje od 12 roka života a má často podobu krádeží, agresivity, šikany, klamstiev, užívania psychoaktívnych látok, ale i záškoláctva. Dospievajúci sú ohrození rastúcou prevalenciou (výskytom) úzkostných porúch, často v podobe obsedantno-kompulzívnej poruchy alebo tetanického syndrómu, ale aj depresívneho syndrómu, či schizoafektívnych porúch, ktoré majú, podľa Junga, spoločný základ v nedostatočnom saturovaní potrieb (najmä sekundárnych) v prostredí primárnej rodiny. Nebezpečenstvo produkcie rizikového správania v dospievaní je ďalej umocňované dôrazom na sociálnu atraktivitu a obľúbenosť v kontraste s morálnym kreditom, či reálnymi predpokladmi správať sa kompetentne. Príliš veľa sociálnych (mediálnych) vplyvov je necenzurovaných (aj napriek existencii legislatívnych úprav a kontrolných úradov). Sama spoločnosť je jasne definovaná ako individualistická, nastavená na práva a slobody nezávislého jednotlivca, ale postrádajúca etický ideál solidarity (Lipovetsky, 1999).

Rizikové správanie je relatívne krátke označenie pre veľmi širokú paletu nežiaducich foriem správania, ktoré môžu mať svoju príčinu vzniku v období dospievania. M. Miovský a kol. (2012) definuje rizikové správanie ako pojem, ktorý zahŕňa rozmanité formy správania, ktoré majú negatívny dopad na zdravie, sociálne alebo psychické fungovanie človeka alebo ohrozujú jeho sociálne okolie (problematike sociálnej exklúzie, ktorá má svoje jednoznačné dôsledky v psychike človeka, sa vo vzťahu k rómskej minorite venuje M.Čerešníková (2005, 2006, 2007, 2008, 2013).), pričom ohrozenie môže byť reálne alebo predpokladané. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že príčina vzniku týchto foriem správania (porúch) je multifaktoriálna a špecifická pre jednotlivé nozologické jednotky.

Rizikové správanie predstavuje významný výskumný problém (v tejto oblasti sme publikovali viacero štúdií, napr. Čerešník, (2014a; 2014b); Skopal, Dolejš, (2014)) z hľadiska etiológie (príčin vzniku), symptomatológie (prejavov), kategorizácie a všeobecne teoretického vymedzenia. M. Dolejš (2010) definuje rizikové správanie ako správanie jednotlivca alebo skupiny, ktoré zapríčiňuje preukázateľný nárast sociálnych, psychických, zdravotných, vývinových, fyziologických a ďalších rizík pre človeka, jeho okolie a spoločnosť. Spomínaný autor sa snaží celú problematiku prehľadniť vychádzajúc pritom z etiológie (Širůček, Širůčková, & Macek, 2007), definícií disociálneho správania (Švarcová, 2002), asociálneho správania (Hartl, Hartlová, 2004), antisociálneho správania (Švarcová, 2002), delikventného správania (Koudelková, 1995). Rizikové správanie vníma ako nadradený pojem k vyššie uvedeným formám správania (disociálne, asociálne, antisociálne, delikventné) a ako multidisciplinárny problém. Jeho ukotvenie v systéme vied uvádzame na obrázku 1 (podľa Dolejša, 2010, s. 21, upravené).

Obrázok 1 Vymedzenie pojmu rizikové správanie vo vzťahu k podradeným pojmom a vedným disciplinám

zdroj: M. Dolejš, 2010, s. 21

Ktoré formy rizikového správania sú v dospelujúcej populácii najčastejšie? V Českej republike aj na Slovensku bolo nedávno realizovaných viacero výskumov, ktoré sa pokúšajú odpovedať na túto otázku. V nasledujúcom texte prinášame prehľad ich výsledkov (v skrátenej forme uvedený aj v tabuľke 6).

J. Vacek (2008) pracoval so žiakmi/žiačkami 5. až 9. tried základných škôl Pražského kraja Českej republiky. Išlo o 803 dospelujúci priemerného veku 12,7 roka. Zistil takýto výskyt rizikového správania: obeť zosmiešňovania 33 %, skúsenosť s pohlavným stykom 23 % (9. ročník), skúsenosť s užívaním tabaku 68 % (9. ročník), skúsenosť s užívaním alkoholu 99 % (9. ročník), užitie alkoholu počas posledného mesiaca 61 %, zažitie stavu opitosti 49 % (9. ročník), užitie ilegálnej drogy 21 %, užitie marihuany počas posledného mesiaca 14 %.

T. Baška, & P. Kolarčík (2009) pracovali so vzorkou 1 252 15-ročných žiakov/žiačok na Slovensku. Zistili, že 15 % dievčat a 19 % chlapcov fajčí tabak aspoň raz za týždeň, 22 % dievčat a 33 % chlapcov pije alkohol aspoň raz za týždeň, 31 % dievčat a 40 % chlapcov uvádza skúsenosť s opitnosťou pred 13 rokmi života, 15 % dievčat a 21 % chlapcov už skúsilo marihuanu, 8 % dievčat a 25 % chlapcov sa za posledný rok aspoň trikrát pobilo.

P. Kolarčík, T. Baška, & A. Madarasová Gecková (2009) pracovali s rovnakou vzorkou ako T. Baška, P. Kolarčík (2009). Zistili, že 11 % dievčat a 13 % chlapcov má sexuálne skúsenosti, približne 2/3 z tých, ktorí/ktoré už mali pohlavný styk používa kondóm ako prostriedok antikoncepcie.

F. Lepík a kol. (2010) robil výskum v Karlovarskom kraji s 2 256 žiakmi/žiačkami, študentmi/študentkami 6. až 9. ročníkov základných škôl, 1. a 2. ročníkov stredných škôl. Priemerný vek zúčastnených bol 14,27 roka. Zastúpenie chlapcov a dievčat bolo vyvážené. Zistil nasledovný výskyt rizikového správania: pitie alkoholu v poslednom mesiaci 52 %, skúsenosť s marihuanou 41 %, krádež peňazí rodičov 26 %, fajčenie viac ako 5 cigariet denne 25 %, obeť zosmiešňovania 23 %, užívanie LSD a halucinogénnych húb 5 %.

O. Skopal (2012) sa sústredil na prevalenčné hodnoty dospelujúci navštevujúci 8. a 9. ročník základných škôl, 3. a 4. ročníkov gymnázií v štyroch krajoch Českej republiky. Pracoval s 835 dospelujúci s približne paritným zastúpením chlapcov a dievčat. Zistil nasledovné prevalenčné hodnoty: krádež v obchode 29 %, obeť zosmiešňovania 27 %, napomenutie od triedneho učiteľky/učiteľa 27 %, u chlapcov až 40 %, krádež peňazí rodičov 24 %, problémy s políciou 16 %, ublíženie niekomu 16 %, riaditeľské napomenutie 14 %, zámerne sebaškodovanie 11 %, u dievčat 16 %, užívanie marihuany spoločne s alkoholom 10 %, obeť agresie 9 %.

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospelých na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

M. Dolejš, & O. Skopal (2014) pracovali s 200 žiakmi/žiačkami základných škôl vo veku 11 až 15 rokov. Zistili, že 76 % dospelých v danej vekovej skupine už vyskúšalo alkoholický nápoj, 50 % falšovalo podpis rodičov, 42 % niekto v škole ublížil, 40 % pilo alkohol počas posledného mesiaca, 31 % už fajčilo cigaretu, 29 % niekomu v živote ublížilo, 26 % kradlo, 21 % malo v škole nôž alebo strelnú zbraň, 18 % už bolo za školou.

M. Dolejš, O. Skopal, & J. Suchá (2014) oslovili 4 198 dospelých vo veku 11 až 15 rokov v celej Českej republike. Z ich výskumných záverov uvádzame niektoré prevalenčné hodnoty: pitie alkoholu počas posledného mesiaca (31 %), falšovanie podpisu rodičov (30 %), zámerné sebapoškodzovanie (25 %), krádež (23 %), obeť urážania (18 %), ale tiež užívanie marihuany (11 %), obeť agresie (12 %). Autori a autorka zistili, že chlapci produkujú viac rizikového správania ako dievčatá. Menej rizikového správania sa, podľa ich zistení, vyskytuje v nižších ročníkoch osemročných gymnáziách (v porovnaní s druhým stupňom základných škôl).

Významný celorepublikový projekt realizovali Zemanová a Dolejš (2015). Oslovili 278 klientov/klientiek nízkoprahových centier pre deti a mládež vo veku 11-15 rokov. Zistili, že skúsenosť s fajčením cigariet za posledný mesiac má 48 % a denne vyfajčí viac ako 5 cigariet 38 % z nich. Obeťou verbálnej agresivity sa za posledný mesiac stalo 32 % dospelých. Z oslovených klientov/klientiek nízkoprahových zariadení má 31 % skúsenosť s poškodením cudzieho majetku a 33 % počas svojho života odcudzilo tovar v obchode.

Tabuľka 1 Prehľad niektorých výskumov v oblasti rizikového správania na Slovensku a v Českej republike

Autorstvo	Krajina	Rok	Výskumná vzorka	Niektoré prevalenčné hodnoty
Vacek	ČR	2008	803	obeť zosmiešňovania (33 %) užitie ilegálnej drogy (21 %) užitie marihuany počas posledného mesiaca (14 %) skúsenosť s alkoholom v 9. ročníku ZŠ (99 %)
Baška, Kolarčík	SR	2009	1 252	fajčenie tabaku aspoň raz za týždeň (15 % D, 19 %) pitie alkoholu aspoň raz za týždeň (22 % D, 33 %) skúsenosť s opitnosťou (31% D, 40% CH) skúsenosť s bitkou (8 % D, 25 % CH)
Kolarčík, Baška, Madarasová	SR	2009	1 252	sexuálna skúsenosť (11 % D, 13 % CH)
Lepík a kol.	ČR	2010	2 256	pitie alkoholu počas posledného mesiaca (52 %) skúsenosť s marihuanou (41 %) krádež peňazí rodičov (26 %) obeť zosmiešňovania (23 %)
Skopal	ČR	2012	835	krádež v obchode (29 %) napomenutie učiteľkou/učiteľom (27 %, 40 % CH) zámerné sebapoškodzovanie (11 %) užívanie alkoholu a marihuany (10 %)
Dolejš, Skopal	ČR	2014	200	skúsenosť s alkoholom (76 %) falšovanie podpisu rodičov (50 %) prítomnosť noža alebo zbrane v škole (21 %) záškoláctvo (18 %)
Dolejš, Skopal, Suchá	ČR	2014	4 198	pitie alkoholu počas posledného mesiaca (31 %) falšovanie podpisu rodičov (30 %) zámerné sebapoškodzovanie (25 %) užívanie marihuany (11 %)
Zemanová, Dolejš	ČR	2015	278	fajčenie 5 a viac cigariet denne (38 %) záškoláctvo (27 %) užívanie marihuany (39 %) problém s políciou (31 %)

Legenda: ČR = Česká republika; SR = Slovenská republika; D = dievčatá; CH = chlapci
zdroj: M. Čerešník, V. Gatial (2014), s. 27, upravené, doplnené

Z výsledkov uvedených výskumov vyplýva, že najčastejšie prejavy rizikového správania v dospelujúcej populácii na Slovensku a v Českej republike sú: užívanie psychoaktívnych látok (najčastejšie alkohol, tabak, marihuana), agresívne správanie a šikanovanie, krádeže, záškoláctvo a predčasné skúsenosti so sexom.

Na základe socio-kultúrnych, historických, ekonomických, ale najmä socializačných odlišností slovenského a českého národa možno predpokladať, že slovenská a česká dospelujúca populácia sa budú líšiť. Konkrétne predpokladáme,:

- H1: že existuje rozdiel medzi slovenskými a českými dospelujúcimi v osobnostných premenných.
- H2: že existuje rozdiel medzi českými a slovenskými dospelujúcimi v školskom sebapoňatí.
- H3: že existuje rozdiel medzi slovenskými a českými dospelujúcimi v miere agresivity.

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospievajúcich na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

H4: že existuje rozdiel medzi českými a slovenskými dospievajúcimi v prejavoch rizikového správania.

Ciele výskumu

Cieľom výskumnej práce v spoločnom projekte slovenskej a českej strany bolo identifikovať špecifiká rizikového správania dospievajúcich v období skorej a strednej puberty a niektorých osobnostných charakteristík.

Rizikové správanie bolo definované prostredníctvom abúzu psychoaktívnych látok, delikvencie a šikanovania (bližšie v časti Metodológia). Takéto vymedzenie sa blíži konceptu Jessora (napr. Jessor, Jessor, 1977 vedúci ku konceptu *syndróm rizikového správania v dospievaní SRS-D* (spomenuli sme ho v Úvode). Je definovaný ako súbor charakteristických príznakov, ktoré možno rozdeliť do troch okruhov: (1) zneužívanie psychoaktívnych látok, (2) príznaky v psychosociálnej oblasti a (3) príznaky v reprodukčnej oblasti. Uvedomujeme si, že naše vymedzenie je relatívne úzke a najnovšie štúdie vymedzujú rizikové správanie komplexnejšie. Pracujú s kategóriami ako rizikové správanie v doprave a rizikové športy, rasizmus a xenofóbia, negatívne pôsobenie siekt (Budinská, 2014), ale aj užívanie anabolík a steroidov, extrémizmus, či nezdravé stravovacie návyky (Nielsen Sobotková, 2014).

Osobnostné rysy, ktoré nás zaujímali, boli školské sebapoňatie, sebahodnotenie, agresivita, impulzivita, úzkostlivosť, nadšenie, rozvážnosť (bližšie v časti Metodológia).

Ako jeden z hlavných cieľov tejto štúdie možno vymedziť komparáciu zistení na českej a slovenskej strane a vymedzenie národných špecifik.

Popis základného a výberového súboru

M. Čerešník, & V. Gatíal (2014), O. Skopal, M. Dolejš, & J. Suchá (2014) využili možnosť skupinovej administrácie testovej batérie v rámci školských zariadení, ktorými boli bežné základné školy (Slovensko 5.–9. ročník; Česká republika 6.–9. ročník), šesťročné gymnáziá (prima a sekunda) a osemročné gymnáziá (prima až kvarta).

Slovensko je rozdelené do 8 územných celkov (tab. 2), v ktorých navštevuje 5. až 9. triedu (resp. ekvivalent pre gymnázia) 230 531 žiakov a žiačok, z toho 12 293 navštevuje gymnáziá (5 %). Najpočetnejším krajom je prešovský, ktorý má viac 40 tisíc potenciálnych respondentov, ďalej košický a žilinský kraj, v ktorých je viac než 34 tisíc žiakov a žiačok. Kraj s najnižším počtom žiakov/žiačok je bansko-bystrický a bratislavský (viac ako 22 tisíc). Bratislavský kraj má najviac žiakov a žiačok dochádzajúcich do gymnázií (27 %). M. Čerešník, & V. Gatíal (2014) administrovali dotazník 837 chlapcom a 867 dievčatám. Celkovo sa do štúdie zapojilo 1 704 dospievajúcich, čo je 0,7 % z populácie všetkých žiakov/žiačok navštevujúcich 5. až 9. triedu, v jednotlivých ročníkoch bolo od 305 do 365 dospievajúcich (tab. 3). Okrem bratislavského kraja, kde nebol testovaný žiadny/žiadna žiak/žiačka, bolo vo všetkých sledovaných krajoch testovaných niekoľko desiatok žiakov/žiačok zo sledovaných ročníkov. Priemerný vek žiakov/žiačok bol 12,45 roku a smerodajná odchýlka 1,50 roku.

Česká republika je rozdelená do 14 krajov. Z hľadiska počtu žiakov/žiačok sú najväčšie moravskoslezský a stredočeský kraj, v ktorých základné školy a viacročné gymnázia navštevuje viac než 41 tisíc žiakov a žiačok, viac ako 10 % z celej populácie. Hranicu 10 % prekračuje ešte kraj juhomoravský, ktorý má 38 tisíc žiakov/žiačok. Celkovo je v sledovanej populácii 348 678 dospievajúcich, z toho 40 419 navštevuje viacročné gymnáziá (prima až kvarta). V hlavnom meste Praha (kraj), rovnako ako v bratislavskom kraji, je najviac žiakov a žiačok viacročných gymnázií (20 %). Skopal, Dolejš & Suchá (2014) otestovali 2 004 chlapcov a 2 179 dievčat. Priemerný vek dospievajúcich bol 13,00 rokov so smerodajnou odchýlkou 1,25 roku. V každom ročníku bolo otestovaných viac ako 1 tisíc žiakov a žiačok. Z celkovej populácie ide o 1,2 % a o reprezentatívny výber naprieč kraji (tab. 3).

Tabuľka 2 Základný súbor

	kraj	ZŠ	gymnázia	Σ
ČR	pražský	27550	8204	35754
	stredočeský	36826	4175	41001
	jihocheský	19488	2462	21950
	plzeňský	16672	2210	18882
	karlovarský	8873	1300	10173
	ústecký	26374	2452	28826
	liberecký	13940	1319	15259
	královehradecký	17076	1991	19067
	pardubický	16212	1844	18056
	vysočina	16273	1823	18096
	juhomoravský	33481	4576	38057
	olomoucký	18661	2749	21410
zlinský	18750	1598	20348	

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospievajúcich na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

	moravskoslezský	38083	3716	41799
	Σ	308259	40419	348678
SR	bratislavský	19430	3356	22786
	trnavský	22308	1086	23394
	trenčiansky	23132	1025	24157
	nitriansky	27520	902	28422
	žilinský	32996	1659	34655
	banskobystrický	21098	1088	22186
	prešovský	38636	1471	40107
	košický	33118	1706	34824
	Σ	218238	12293	230531

Vysvetlivka: ZŠ = 5. - 9. ročník, gymnázia = 1. - 2. ročník šesťročných gymnázií a 1. - 4. ročník osemročných gymnázií

Tabuľka 3 Výskumný súbor

	kraj	ročník				
		5.	6.	7.	8.	9.
ČR	pražský	-	81	120	93	101
	středočeský	-	61	69	74	66
	jihočeský	-	48	48	51	60
	plzeňský	-	71	56	58	75
	karlovarský	-	39	40	44	44
	ústecký	-	99	94	105	108
	liberecký	-	29	44	38	32
	královhradecký	-	53	53	55	52
	pardubický	-	65	53	59	65
	vysočina	-	62	70	78	56
	jihomoravský	-	85	94	93	85
	olomoucký	-	129	89	96	131
	zlínský	-	51	53	52	45
	moravskoslezský	-	155	143	162	151
	Σ	-	1028	1026	1058	1071
SR	bratislavský	-	-	-	-	-
	trnavský	31	28	34	0	0
	trenčiansky	35	53	83	37	73
	nitriansky	84	64	74	65	65
	žilinský	24	30	21	43	17
	banskobystrický	78	80	52	62	56
	prešovský	0	50	54	50	64
	košický	53	36	47	88	76
		Σ	305	341	365	345

Metodológia

Výskum bol realizovaný dotazníkovou metódou. Participujúci/participujúce vyplňali inventár záznamových hárkov, ktorý obsahoval Dotazník sebapoňatia školskej úspešnosti detí (SPAS), Škálu osobnostných rysov adolescentov (ŠORA), Výskyt rizikového správania u adolescentov (VRSA), Rosenbergovu škálu sebaúcty (RŠS), Dotazník agresivity (BPAQ). Vždy išlo o paralelné, obsahovo identické metódy v dvoch jazykových modifikáciách – slovenskej a českej. Popis metódy uvádzame len v slovenskom jazyku.

Dotazník sebapoňatia školskej úspešnosti detí je štandardizovaná diagnostická metóda, ktorú vydala Psychodiagnostika, a.s., Bratislava, resp. Brno, pod označením T-216 v roku 1992. Dotazník obsahuje 48 položiek. Pozostáva zo šiestich subškál:

1. *všeobecné schopnosti*; príklad položky: Väčšina spolužiakov/spolužiačok sa učí lepšie ako ja.
2. *matematika*; príklad položky: Myslím si, že matematiku viem veľmi dobre.
3. *čítanie*; príklad položky: Stále čítam neisto. Mal/mala by som čítať lepšie.
4. *pravopis*; príklad položky: V diktátoch mávam veľa chýb.
5. *písanie*; príklad položky: Za písanie som vždy dostával/dostávala pochvalu a dobré známky.
6. *sebadôvera*; príklad položky: V škole mi všetko ide ľahko, bez problémov. Cítim sa tam dobre.

a celkového skóre sebapoňatia.

Možné bodové rozpätie vo všetkých subškálach je 0 až 8 bodov, celkové skóre má bodové rozpätie 0 až 48 bodov. Úlohou participantov/participantiek je vyjadrenie súhlasu alebo nesúhlasu s danými položkami dotazníka (odpovede áno – nie).

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospelých na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

Dotazník bol vytvorený ako česká (česko-slovenská) modifikácia dotazníka SPAS (Student's Perception of Ability Scale) od F.J. Boersmu a J.W. Chapmana (1979 in Matějček, Vágnerová, 1992). Psychometricky bol upravený do formy SPAS III a po štandardizácii bol vydaný uvedeným vydavateľstvom. Štandardizácia prebehla v roku 1987. Na jej základe boli vytvorené stenové normy pre jednotlivé vekové skupiny, ktorým je tento dotazník určený, tzn. dospelí vo veku 10 až 15 rokov, resp. dospelí navštevujúci ročníky 5 až 9 základných škôl. Reliabilita jednotlivých subškál vymedzená v príručke dotazníka Cronbachovým α je 0,89 a viac. My sme v jednotlivých škálach namerali hodnotu Cronbachovho α v rozmedzí 0,70 až 0,86.

Nedostatkom dotazníka je štandardizácia realizovaná len v Českej republike, zastaralé normy a nie veľmi vydarený preklad znenia položiek do slovenského jazyka. V našom výskume sme vychádzali z pôvodnej konštrukcie dotazníka. Položky sme však modernizovali a reformulovali do správnej slovenskej podoby (Čerešník, 2013). Autormi českej modernizovanej verzie sú M. Dolejš, O. Skopal (2013).

Škála osobnostných rysov adolescentov (ŠORA, Čerešník, 2013) je slovenskou modifikáciou pôvodnej českej metódy Škála osobnostných rysů u adolescentů (ŠORA; Skopal, Dolejš, 2013). ŠORA bola vyvinutá ako súbor položiek existujúcich dotazníkov (BDI, SURPS, STAI, ZTPI, ŠHaN, UPPS, LAP-R) i položiek definovaných autorským tímom. Celkovo obsahuje 72 položiek zoskupených do štyroch subškál:

1. *úzkostlivosť*; Príklad položky: Často bývam smutný/smutná. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 24 až 96 bodov.
2. *impulzivita*; Príklad položky: Často porušujem školský poriadok a pravidlá. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 24 až 96 bodov.
3. *nadšenie*; Príklad položky: Rád /rada víťazím nad ostatnými. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 12 až 48 bodov.
4. *rozvážnosť*; Príklad položky: Viem sa ovládnuť. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 12 až 48 bodov.

Úlohou participantov/participantiek je vyjadrenie miery súhlasu alebo nesúhlasu s položkami dotazníka pomocou 4-bodovej škály: rozhodne nesúhlasím, nesúhlasím, súhlasím, rozhodne súhlasím.

Reliabilita subškál dotazníka vymedzená Cronbachovým α bola v rozmedzí 0,63 až 0,89.

Výskyt rizikového správania adolescentov (VRSA; Čerešník, 2013) je slovenskou modifikáciou pôvodného českého dotazníka Výskyt rizikového chování u adolescentů (VRCHA; Dolejš, Skopal, 2013). Dotazník obsahuje 18 položiek zoskupených do troch subškál:

1. *abúzus psychoaktívnych látok*. Je zameraná na aktivity, pri ktorých človek užíva, resp. zneužíva legálne či nelegálne látky, na ktoré môže vzniknúť psychická a/alebo fyzická závislosť. Príklad položky: Pil/pila si počas posledných 30 dní nejaký alkoholický nápoj? Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 6 bodov.
2. *delikvencia*. Je zameraná na skúsenosti s odcudzovaním vecí alebo s falšovaním a/alebo poškodzovaním cudzích vecí. Príklad položky: Ukradol/ukradla si niekedy niečo? Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 8 bodov.
3. *šikanovanie*. Príklad položky: Ublížil ti niekto zo spolužiakov/spolužiačok počas posledných 30 dní? Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 4 body.

Dotazník poskytuje tiež celkové skóre rizikového správania v bodovom rozpätí 0 až 18 bodov.

Úlohou participantov/participantiek je vyjadrenie súhlasu alebo nesúhlasu s položkami dotazníka (odpovede áno – nie). Reliabilita subškál dotazníka vymedzená Cronbachovým α bola v rozmedzí 0,55 až 0,83.

Rosenbergova škála sebahodnotenia (Rosenberg's scale of self-esteem; RSS) bola publikovaná Rosenbergom v roku 1965. Česká verzia bola vytvorená Blatným, Oseckou (1994). Napriek existujúcej slovenskej verzii sme vychádzali z vlastného prekladu položiek. Škála je koncipovaná ako jednodimenzionálny konštrukt poskytujúci informácie o globálnom sebahodnotení.

Pozostáva z 10-tich položiek, ktoré majú participant/participantky posúdiť pomocou štvorbodovej škály: rozhodne nesúhlasím, nesúhlasím, súhlasím, rozhodne súhlasím. Podľa Halamu, Bieščada (2006) je možné identifikovať:

- subškálu *sebaoprotvrdenie*, ktorá predstavuje pozitívne sebahodnotenie. Príklad položky: Myslím si, že mám veľa dobrých vlastností.
- subškálu *sebazníženie*, ktorá predstavuje negatívne sebahodnotenie. Príklad položky: Niekedy si myslím, že som úplne neschopný/neschopná.
- celkové skóre RSS, ktoré predstavuje názor človeka o sebe, o svojej hodnote.

Túto štruktúru budeme zohľadňovať pri analýze dát a ich prezentácii. Reliabilita RSS bola Vaculíkom (2000) stanovená hodnotou α 0,81. V našom výskume sme zistili hodnoty 0,67 až 0,82.

Možné bodové rozpätie v oboch subškálach je 5 až 20 bodov, celkové skóre má bodové rozpätie 10 až 40 bodov.

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospelých na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

Dotazník agresivity (The Buss-Perry Aggression Questionnaire; BPAQ) pochádza z roku 1992 od autorskej dvojice Buss, Perry. Autori vychádzali pri jeho koncepcii z predpokladu, že agresivita je komplexný fenomén, ktorý je nutné dekomponovať do podskupín. Potom bude možné kvantifikovať mieru agresivity konkrétneho človeka, ale aj spôsob jej manifestácie. *BPAQ* obsahuje 29 položiek, ktoré sýtia štyri komponenty (Buss, Perry, 2002):

- *Fyzická agresivita* (physical aggression; PA) zahŕňa zraňovanie alebo poškodzovanie druhých ľudí. Reprezentuje inštrumentálny komponent agresivity. Príklad položky: Niekedy som tak nahnevaný/nahnevaná, že by som rozbíjal/rozbíjala veci. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 9 až 45 bodov.
- *Verbálna agresivita* (verbal aggression; VA) zahŕňa slovné zraňovanie alebo poškodzovanie druhých ľudí. Reprezentuje inštrumentálny komponent agresivity. Príklad položky: Keď ma ľudia obťažujú, väčšinou im poviem, čo si o nich myslím. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 5 až 25 bodov.
- *Hnev* (anger; A) zahŕňa fyziologický arousal. Reprezentuje emocionálny a afektívny komponent agresivity. Príklad položky: Mám problém kontrolovať svoje nálady. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 7 až 35 bodov.
- *Hostilita* (hostility; H) zahŕňa city nepriateľstva a nespravodlivosti. Reprezentuje kognitívny komponent agresivity. Príklad položky: Som podozrievavý/podozrievavá k prehnane priateľským cudzím ľuďom. Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 8 až 40 bodov.

Úlohou participantov/participantiek je vyjadrenie miery súhlasu alebo nesúhlasu s danými položkami dotazníka pomocou 5-bodovej škály: vôbec nevystihuje, skôr nevystihuje, nemôžem sa rozhodnúť, skôr vystihuje, úplne vystihuje. Reliabilita subskál dotazníka vymedzená Cronbachovým α bola v rozmedzí 0,56 až 0,84.

Autormi českej verzie dotazníka sú M. Dolejš, O. Skopal (2013). Autorom slovenskej verzie je M. Čerešník (2013).

Výsledky

Výsledky našich porovnaní sú uvedené v tabuľkách 4 až 11. Dáta sme analyzovali pomocou programu Statistica. Akceptovali sme štandardnú hladinu štatistickej významnosti $\alpha \leq 0,05$. Porovnanie slovenskej a českej populácie sme realizovali prostredníctvom pravdepodobnostného kalkulátora zohľadňujúc pritom priemerné hodnoty, štandardné hodnoty a veľkosti testovaných skupín.

Tabuľka 4 Komparácia českých a slovenských dospelých v premenných dotazníka SPAS

			N	AM	Min	Max	SD	p
SPAS	Všeobecné schopnosti	ČR	4148	3,66	0	8	2,17	0,431
		SR	1646	3,71	0	8	2,21	
	Matematika	ČR	4148	4,39	0	8	2,33	0,001
		SR	1633	4,81	0	8	2,24	
	Čítanie	ČR	4148	5,51	0	8	2,48	0,779
		SR	1631	5,49	0	8	2,33	
	Pravopis	ČR	4148	4,22	0	8	2,80	0,365
		SR	1656	4,13	0	8	2,73	
	Písanie	ČR	4148	4,64	0	8	2,53	1,000
		SR	1638	4,64	0	8	2,42	
	Sebadôvera	ČR	4148	3,97	0	8	2,22	0,535
		SR	1630	4,01	0	8	2,17	

Legenda: N = početnosť; AM = aritmetický priemer; Min = minimálna nameraná hodnota; Max = maximálna nameraná hodnota; SD = štandardná odchýlka; p = významnosť rozdielov

Pri hodnotení školského sebapoňatia (tab. 4) sme zistili štatisticky významný rozdiel ($p = 0,001$) v subškále matematika, kde slovenskí dospelí dosiahli o 0,42 bodu vyššie priemerné skóre v porovnaní s českými dospelými. V ostatných premenných sme zaznamenali porovnateľné výsledky oboch skupín v priemerných hodnotách i štandardných hodnotách. Povšimnutiahodný výsledok sme zaznamenali v subškále písanie, kde obe skupiny dosiahli rovnaké priemerné skóre.

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospelých na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

Tabuľka 5 Komparácia českých a slovenských dospelých v premenných dotazníku ŠORA

			N	AM	Min	Max	SD	p
ŠORA	Nadšenie	ČR	4152	32,72	17	46	4,29	0,011
		SR	1488	33,06	12	74	4,71	
	Rozvážnosť	ČR	4131	34,68	15	48	4,51	0,035
		SR	1445	34,97	18	67	4,51	
	Úzkostlivosť	ČR	4077	54,22	27	89	10,19	0,001
		SR	1407	50,21	23	89	10,54	
Impulzivita	ČR	4104	58,49	24	92	9,90	0,001	
	SR	1392	53,98	25	92	10,17		

Legenda: N = početnosť; AM = aritmetický priemer; Min = minimálna nameraná hodnota; Max = maximálna nameraná hodnota; SD = štandardná odchýlka; p = významnosť rozdielov

V osobnostných rysom identifikovaných prostredníctvom metódy ŠORA (tab. 5) sme zistili štatisticky významné rozdiely vo všetkých subškálach. Slovenskí dospelí boli viac nadšení (rozdiel 0,34 bodu) a rozvážni (rozdiel 0,29 bodu). Čeští dospelí boli úzkostlivejší (rozdiel 4,01 bodu) a impulzívnejší (rozdiel 4,51 bodu).

Tabuľka 6 Komparácia českých a slovenských dospelých v premenných dotazníku VRSA

			N	AM	Min	Max	SD	p
VRSA	Abúzus	ČR	4134	0,74	0	7	1,24	0,051
		SR	1663	0,66	0	7	1,76	
	Delikvencia	ČR	4134	1,06	0	7	1,37	0,148
		SR	1665	1,12	0	7	1,56	
	Šikanovanie	ČR	4134	0,61	0	4	0,93	0,001
		SR	1671	0,78	0	4	1,00	
Celkové skóre	ČR	4130	2,42	0	18	2,68	0,178	
	SR	1634	2,53	0	18	3,07		

Legenda: N = početnosť; AM = aritmetický priemer; Min = minimálna nameraná hodnota; Max = maximálna nameraná hodnota; SD = štandardná odchýlka; p = významnosť rozdielov

Tabuľka 7 Komparácia českých a slovenských dospelých v premenných dotazníku VRSA – špecifikácia podľa veku

		ČR				SR				
		Vek	N	AM	SD	Vek	N	AM	SD	p
VRSA	Abúzus	10	-	-		10	196	0,19	0,82	-
	Delikvencia		-	-			195	0,29	0,82	-
	Šikanovanie		-	-			197	0,47	0,79	-
	Celkové skóre		-	-			193	0,94	1,95	-
VRSA	Abúzus	11	573	0,21	0,54	11	282	0,25	0,76	0,376
	Delikvencia		573	0,54	0,99		283	0,61	1,14	0,355
	Šikanovanie		572	0,45	0,78		282	0,64	0,93	0,002
	Celkové skóre		572	1,20	1,72		280	1,47	2,13	0,047
VRSA	Abúzus	12	951	0,36	0,77	12	362	0,48	1,11	0,027
	Delikvencia		951	0,70	1,12		359	0,92	1,45	0,004
	Šikanovanie		951	0,54	0,89		362	0,82	1,07	0,001
	Celkové skóre		950	1,59	2,13		356	2,20	3,03	0,001
VRSA	Abúzus	13	1019	0,66	1,04	13	355	0,73	1,37	0,317
	Delikvencia		1020	1,13	1,36		354	1,23	1,52	0,248
	Šikanovanie		1020	0,67	0,99		356	0,92	1,03	0,001
	Celkové skóre		1019	2,46	2,57		347	2,82	3,02	0,032
VRSA	Abúzus	14	1081	1,07	1,44	14	330	1,04	1,45	0,741
	Delikvencia		1081	1,38	1,47		330	1,65	1,72	0,005
	Šikanovanie		1081	0,69	0,95		330	0,86	1,04	0,006
	Celkové skóre		1081	3,14	2,87		323	3,56	3,34	0,027
VRSA	Abúzus	15	506	1,52	1,73	15	138	1,49	1,62	0,855
	Delikvencia		505	1,51	1,56		144	2,25	1,84	0,001
	Šikanovanie		506	0,68	0,95		144	0,86	0,96	0,046
	Celkové skóre		504	3,72	3,20		135	4,63	3,41	0,004

Legenda: N = početnosť; AM = aritmetický priemer; SD = štandardná odchýlka; p = významnosť rozdielov

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospievajúcich na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

Pri porovnávaní skóre v subškálach dotazníka VRSA (tab. 6) sme zistili štatisticky významný rozdiel medzi slovenskou a českou vzorkou v subškále šikanovanie, kde slovenskí dospievajúci dosiahli o 0,17 bodu vyššie priemerné skóre ako českí dospievajúci. Ostatné výsledky sú porovnateľné.

Pri porovnávaní vekových skupín v premenných dotazníka VRSA (tab. 7) sme zistili výrazný nárast skóre v abúze, delikvencii i celkovom skóre VRSA spoločne s vekom. V subškále šikanovanie sme takýto výrazný nárast nezaznamenali. V skupine 11 ročných sme zaznamenali štatisticky významný rozdiel medzi slovenskými a českými dospievajúcimi v subškále šikanovanie (rozdiel 0,19 bodu) a celkové skóre (rozdiel 0,27 bodu). V skupine 12 ročných sme zaznamenali významné rozdiely vo všetkých premenných VRSA (rozdiel bodov 0,12 až 0,51). V skupine 13 ročných sme zaznamenali štatisticky významný rozdiel v subškále šikanovanie (rozdiel 0,25 bodu) a celkové skóre (rozdiel 0,36 bodu). V skupine 14 a 15 ročných sme zaznamenali významné rozdiely v subškále delikvencia (rozdiel 0,27, resp. 0,74 bodu), šikanovanie (rozdiel 0,17, resp. 0,18 bodu) a v celkovom skóre VRSA (rozdiel 0,42, resp. 0,91 bodu).

Tabuľka 8 Komparácia českých a slovenských dospievajúcich v % súhlasných odpovedí na položky dotazníka VRSA

Položky dotazníka <i>Výskyt rizikového správania adolescentov</i>	ČR	SR
Pil/pila si počas posledných 30 dní nejaký alkoholický nápoj?	31,19	21,40
Fajčil/ fajčila si alebo inak užil/ užila marihuanu („trávu“) alebo hašiš niekedy počas svojho života?	10,86	9,00
Fajčil/ fajčila si počas posledných 30 dní cigarety (tabak)?	10,88	12,20
Mal/ mala si niekedy počas svojho života pohlavný styk?	5,55	6,10
Vyfajčíš denne viac než 5 cigariet?	3,04	3,60
Bol/ bola si niekedy počas posledných 30 dní opitý/ opitá tak, že si mal/ mala problémy s chôdzou, s hovorením, zvracal/ zvracala si alebo si si nepamätal/ nepamätala, čo sa	3,93	4,90
Užil/ užila si niekedy počas života lieky bez toho, aby si ich potreboval/ potrebovala (zdravotné problémy) a aby o tom vedeli rodičia?	8,95	8,60
Sfalšoval/ sfalšovala si niekedy podpis rodičov?	29,87	24,70
Ukradol/ ukradla si niekedy peniaze rodičom alebo niekomu inému?	11,89	17,00
Bol/ bola si niekedy počas svojho života "za školou"?	8,30	12,00
Ukradol/ ukradla si niekedy niečo?	23,31	25,40
Poškodil/poškodila si niekedy počas života cudzí majetok len tak pre zábavu?	14,96	16,30
Mal/ mala si niekedy „opletačky“ s políciou kvôli tomu, čo si urobil/ urobila?	7,36	6,60
Ukradol/ ukradla si niekedy niečo v obchode?	10,71	10,80
Už si si niekedy počas života zámerne fyzicky ublížil/ ublížila?	25,16	20,80
Urážali ťa spolužiaci/ spolužiačky niekedy počas posledných 30 dní?	17,61	35,80
Ublížil ti niekto alebo ťa zosmiešňoval v posledných 30 dňoch na internete (sociálne siete, nevhodné videá, blogy a iné)?	7,12	8,40
Ublížil ti niekto zo spolužiakov/ spolužiačok počas posledných 30 dní?	11,68	13,80

Pri porovnávaní % súhlasných odpovedí na položky dotazníka VRSA (tab. 8) sme tiež zistili rozdiely v niektorých položkách. Českí dospievajúci pijú viac alkoholických nápojov (rozdiel 9,79 %), falšujú podpisy rodičov (rozdiel 5,17 %), častejšie fyzicky ubližujú (rozdiel 4,36 %). Slovenskí dospievajúci viac kradnú peniaze (rozdiel 5,11 %), sú viac urážaní (rozdiel 18,19 %)

Tabuľka 9 Komparácia českých a slovenských dospievajúcich v premenných dotazníku RŠS

			N	AM	Min	Max	SD	p
RŠS	Sebapotvrdenie	ČR	4074	14,80	5	20	2,36	0,001
		SR	1639	15,09	5	20	2,54	
	Sebazníženie	ČR	4074	13,01	5	20	2,83	0,338
		SR	1634	13,09	5	20	2,91	
	Celkové skóre	ČR	4074	27,81	10	40	4,60	0,005
		SR	1591	28,19	11	40	4,41	

Legenda: N = početnosť; AM = aritmetický priemer; Min = minimálna nameraná hodnota; Max = maximálna nameraná hodnota; SD = štandardná odchýlka; p = významnosť rozdielov

Sebaúcta (tab. 9) je tiež premennou, v ktorej sme zaznamenali významné rozdiely medzi slovenskou a českou vzorkou. Ide o rozdiely v subškále sebapotvrdenie (rozdiel 0,29 bodu) a v celkovom skóre dotazníka RŠS (rozdiel 0,38 bodu) v prospech slovenských dospievajúcich.

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospelých na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

Tabuľka 10 Komparácia českých a slovenských dospelých v premenných dotazníku BPQA

			N	AM	Min	Max	SD	p
BPQA	Verbálna agresivita	ČR	3895	15,49	5	25	3,85	0,001
		SR	1634	14,57	5	25	3,87	
	Hostilita	ČR	3895	24,54	8	40	6,03	0,001
		SR	1599	22,80	8	40	6,03	
	Fyzická agresivita	ČR	3895	21,62	8	44	7,65	0,001
		SR	1591	22,91	9	45	7,50	
Hnev	ČR	3895	18,60	6	34	5,35	0,001	
	SR	1608	17,91	7	34	4,85		

Legenda: N = početnosť; AM = aritmetický priemer; Min = minimálna nameraná hodnota; Max = maximálna nameraná hodnota; SD = štandardná odchýlka; p = významnosť rozdielov

Tabuľka 11 Komparácia českých a slovenských dospelých v premenných vo veku 14 rokov vo všetkých použitých dotazníkoch

	14 rokov		N	AM	SD	p
SPAS	Všeobecné schopnosti	ČR	1077	3,59	2,21	0,391
		SR	330	3,71	2,26	
	Matematika	ČR	1083	3,98	2,28	0,012
		SR	321	4,35	2,18	
	Čítanie	ČR	1084	5,49	2,47	0,171
		SR	328	5,70	2,30	
	Pravopis	ČR	1084	4,20	2,81	0,055
		SR	330	3,86	2,84	
	Písanie	ČR	1084	4,56	2,50	0,275
		SR	328	4,73	2,37	
Sebadôvera	ČR	1082	3,66	2,22	0,240	
	SR	329	3,83	2,53		
ŠORA	Nadšenie	ČR	1079	32,71	4,31	0,013
		SR	319	33,39	4,28	
	Rozvážnosť	ČR	1072	34,11	4,22	0,381
		SR	308	34,35	4,28	
	Úzkostlivosť	ČR	1066	54,72	10,14	0,001
		SR	300	51,20	10,40	
VRSA	Impulzivita	ČR	1072	60,29	9,33	0,001
		SR	296	56,91	8,69	
	Abúzus	ČR	1081	1,07	1,44	0,741
		SR	330	1,04	1,45	
	Delikvencia	ČR	1081	1,38	1,47	0,052
		SR	330	1,65	1,73	
Šikanovanie	ČR	1081	0,69	0,95	0,055	
	SR	330	0,86	1,04		
RŠS	Celkové skóre	ČR	1081	3,14	2,87	0,027
		SR	323	3,56	3,34	
	Sebapotvrdenie	ČR	1079	14,80	2,36	0,003
		SR	334	15,24	2,40	
	Sebazníženie	ČR	1072	13,00	2,83	0,737
		SR	327	12,94	2,84	
BPQA	Celkové skóre	ČR	1066	27,81	4,60	0,157
		SR	327	28,22	4,53	
	Verbálna agresivita	ČR	1050	16,24	3,65	0,003
		SR	330	15,55	3,59	
	Fyzická agresivita	ČR	1050	23,29	7,73	0,294
		SR	324	23,80	7,39	
Hostilita	ČR	1045	25,49	5,68	0,001	
	SR	317	23,33	5,70		
Hnev	ČR	1051	20,13	5,15	0,001	
	SR	324	18,48	4,47		

Legenda: N = početnosť; AM = aritmetický priemer; SD = štandardná odchýlka; p = významnosť rozdielov

Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospievajúcich na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) *PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech*, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.

Slovenskí a českí dospievajúci sú odlišní aj v miere agresivity (tab. 10). Slovenskí dospievajúci produkujú viac fyzickej agresie (rozdiel 1,29 bodu). Českí dospievajúci produkujú viac verbálnej agresie (rozdiel 0,92 bodu), hostility (rozdiel 1,74 bodu), a hnevu (rozdiel 0,69 bodu).

Pri porovnávaní slovenských a českých 14-ročných dospievajúcich v jednotlivých sledovaných premenných (tab. 11) sme zistili podobné trendy ako u celej výskumnej vzorky. Existujú však aj výnimky. Nezaznamenali sme významný rozdiel v subškále rozvážnosť, šikanovanie, sebaúcta ani fyzická agresia. Naopak sme zaznamenali významný rozdiel v celkovom skóre rizikového správania (rozdiel 0,42 bodu).

Záver

Môžeme konštatovať, že slovenská a česká dospievajúca populácia má veľa podobností i odlišností. Najvýznamnejšie rozdiely sa týkajú osobnostných rysov (rozvážnosť, nadšenie, impulzivita, úzkostlivosť, sebaúcta) a prejavov agresívneho správania (fyzická agresia, verbálna agresia, hostility, hnev). Najmenej rozdielov sme zaznamenali v školskom sebapoňatí (len subškála matematika) a prejavoch rizikového správania (pitie alkoholu, falšovanie podpisov, fyzické ublíženie, krádeže peňazí, urážanie). Na základe uvedeného hodnotíme stanovené hypotézy (koniec kapitoly Teoretické ukotvenie problému) nasledovne. Môžeme podporiť hypotézy 1 a 3. Hypotézy 2 a 4 jednoznačne podporiť nemôžeme.

Diskusia

Syndróm rizikového správania v dospievaní (SRS-D), ktorý je ústrednou témou príspevku, nie je len fenoménom posledných cca 40 rokov (od čias Jessora). Je súčasťou reality v období dospievania. Treba mu venovať patričnú vážnosť z hľadiska výskumného sledovania prevalečných hodnôt, ako to je v projektoch SAHA (The Social and Health Assessment), ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs), či v depistážnych aktivitách nariadených Metodickým pokynom MŠVVaŠ SR 7/2006-R, či Metodickým doporučením MŠMT ČR č. j.: 20 006/2007-51 a MŠMT ČR č. j.: 21291/2010-28. Nie je na mieste striehnuť na najmenšie náznaky problémového správania dospievajúcich, ale ani podceňovať príznaky rizikového správania. Ak máme dojem, že k nám smerom od dospievajúcich presakujú informácie, o tom, čo plánujú robiť (a nemá to progresívny charakter) alebo o tom, čo im chýba (napr. blízkosť, uznanie), je na mieste seriózne sa týmito informáciami zaoberať a realisticky ich vyhodnotiť tak, aby nevedli k nežiadaným výsledkom, ako sú napríklad „school shooting“, „choking game“, „kybergrooming“ atď., ktoré môžu mať pre dospievajúcich, alebo ich okolie, fatálne následky. Aj v tomto prípade platí, že prevencia je najlepším liekom.

Prezentované výsledky výskumu sú našou sondou do problematiky rizikového správania v období dospievania. Prvé porovnania priniesli špecifické informácie o slovenskej a českej dospievajúcej populácii. Predmetom ďalších analýz bude testovanie vzťahov medzi týmito premennými a bližšie určenie toho, ktoré premenné by mohli prispievať k vyššej produkcii rizikového správania v dospievaní.

Prehľad použitej literatúry

Baška, T., & Kolarčík, P. (2009). Rizikové správanie u školákov: fajčenie tabaku, konzumácia alkoholu a kanabisu, fyzické násilie. In A. Madarasová Gecková, Z. Katreniaková, J. Kollárová, Z. Veselská (Eds.) *Sociálne determinanty zdravia školákov. HBSC – Slovensko – 2005/2006*. Košice: Equilibria, pp. 53-62.

Budinská, M. 2014. Prevence závislosti ve škole a v rodině. In P. Kabíček a kol. (Eds.) *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, s. 118-134.

Čerešník, M. 2014a. Rizikové správanie dospievajúcich nitrianskeho kraja vo vzťahu k vybraným osobnostným premenným. In E. Gajdošová (Ed.) *Psychológia - škola - inklúzia*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, pp. 173-178.

Čerešník, M. 2014b. Sebapoňatie slovenských dospievajúcich vo vzťahu k rizikovému správaniu. In E. Maierová, R. Procházka, M. Dolejš, O. Skopal (Eds.) *PhD Existence 2014: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech*. Olomouc: Univerzita Palackého, pp. 204-214.

Čerešník, M., & Gatial V. (2014) Rizikové správanie a vybrané osobnostné premenné dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania. Nitra: UKF.

Čerešníková, M. 2005. Sebaregulácia a prosociálne správanie u rómskych adolescentov. In P. Anduška (Ed.) *Kultúra - priestor interdisciplinárneho myslenia*. Nitra: UKF, pp.3-8.

Čerešníková, M. 2006. *Rómske dieťa zo sociálne málopodnetného prostredia v školskej triede*. Nitra: UKF.

Čerešníková, M. 2007. Vstup rómskeho dieťaťa zo sociálne znevýhodneného prostredia do slovenskej školy - výhody a handikapy In *Štrukturálne fondy pre rozvoj rómskych komunít*. Bratislava: MVaRR, pp. 65-69.

Čerešníková, M. 2008. Materinský jazyk rómskeho dieťaťa a jeho sociálna kompetencia. In J. Balvín, M. Lyko, M. Záhumenská (Eds.) *Rómska rodina a škola v sociokultúrnom priestore*. Nitra: UKF, pp. 53-69.

- Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospievajúcich na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová, L. Šrámková, K. Hosáková, M. Dolejš, O. Skopal. (Eds.) *PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech*, pp. 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Čerešníková, M. 2013. Interkultúrne nastavenie edukačného prostredia vo vzťahu k rómskym žiakom. In J. Duchovičová, Z. Babulicová, H. Zelená (Eds.) *Pedagogické a psychologické aspekty edukácie*. Nitra: UKF, pp. 212-224.
- Čerešník, M. Gatial, V. 2014. Rizikové správanie a vybrané osobnostné premenné dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania. Nitra: PF UKF.
- Dolejš, M. (2010). *Efektívni včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Dolejš, M. (2014). Rizikové chování v období adolescence. In M. Dolejš, O. Skopal, J. Suchá (Eds.) *Protektivní a rizikové osobnosti rysy u adolescentů*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, pp. 20-34.
- Dolejš, M., & Skopal, O. (2014). *Analýza psychodiagnostických nástrojů identifikujících osobnostní rysy související s rizikovým chováním adolescentů*. Unpublished raw data.
- Dolejš, M., Skopal, O., Suchá, J. a kol. (2014). *Protektivní a rizikové osobnosti rysy u adolescentů*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Dolejš, M., Skopal, O., & Suchá, J. (2014). *Vybrané osobnostní rysy a rizikové formy chování u českých žáků a žákyň*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Jessor, R. Jessor, S.L. 1977. *Problem Behavior and Psychosocial Development*. New York: Academic Press.
- Kolarčík, P., Baška, T., & Madarasová Gecková, A. (2009). Sexuálne správanie. In A. Madarasová Gecková, Z. Katreniaková, J. Kollárová, Z. Veselská (Eds.) *Sociálne determinanty zdravia školákov. HBSC – Slovensko – 2005/2006*. Košice: Equilibria, pp. 63-69.
- Koudelková, A. (1995). *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Victoria Publishing.
- Lepík, F., Dolejš, M., Miovský, M., & Vacek, J. (2010). *Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a pilotní studie o užívání těkavých látek na základních školách praktických: Karlovarský kraj*. Tišnov: Scan.
- Lipovetsky, G. 1999. *Soumrak povinnosti*. Praha: Prostor.
- Miovský a kol. (2012). *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Togga.
- Nielsen Sobotková, V. 2014. Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha: Grada.
- Skopal, O. (2012). *Vztahy osobnostních charakteristik adolescentů s různými formami rizikového chování*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Skopal, O., Dolejš, M. Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a osobnostních charakteristikách adolescentů. *Adiktologie*, 14 (1), pp. 54-65.
- Skopal, O., Dolejš, M. & Suchá, J. (2014). *Vybrané osobnostní rysy a rizikové formy chování u českých žáků a žákyň*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
- Širůček, J., Širůčková, M., & Macek, P. (2007). Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá psychologie*, 51 (5), pp. 476-488.
- Švarcová, E. (2002). *Úvod do etopedie*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Vacek, J. (2008). *Školní dotazníková studie o návykových látkách, rizikovém chování a volnočasových aktivitách: Praha 2, 2007. Závěrečná zpráva z výzkumu*. Tišnov: SCAN.
- Zemanová, V., Dolejš, M. (2015). Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů NZDM. Olomouc: Univerzita Palackého.